

การจัดการความขัดแย้งในชุมชน โดยใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ของชุมชนพรุควนเคร็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช

นิธิตา สิริพงษ์ทักษิณ

Community Conflict Resolution via Community Mediation Process of Pru Khuan Kreng Community, Nakhon Si Thammarat Province

Nithita Siripongtugsin

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University, Huamak, Bangkok, Bangkok 10240

Corresponding author. E-Mail address: prettyair@hotmail.com

Received: 6 June 2017; Accepted: 20 July 2017

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประการ คือ (1) ศึกษาวิถีวัฒนธรรมชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาทของชุมชนพรุควนเคร็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช (2) ศึกษารูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชน โดยอาศัยข้อมูลในเชิงคุณภาพซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่ม ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่และกลุ่มชาวบ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน

ผลการวิจัย พบว่า (1) ฐานสำคัญของกระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนที่นำมาซึ่งความสมานฉันท์ คือ การสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในชุมชนโดยการป้องกันและแก้ไขปัญหามูลฐานวัฒนธรรมชุมชนซึ่งแสดงออกในรูปแบบจารีต การรวมกลุ่ม และการควบคุมทางสังคม โดยที่มาของความขัดแย้งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรของชุมชนทั้งในมิติการใช้ประโยชน์ที่ดิน การทำประมง และการใช้ทรัพยากรจากป่าพรุ การเห็นความจำเป็นและประโยชน์ร่วมกันในการจัดการปัญหา ทำให้มีการร่วมกันสร้างกติกาชุมชนโดยหยาบยกปัญหา มาพูดคุยกันให้ตระหนักรู้ว่าเป็นปัญหาที่ควรแก้ไขหรือป้องกัน (2) รูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้ง พบว่า มีวิธีที่ถูกนำมาใช้อย่างผสมผสานกัน ได้แก่ การเจรจาต่อรองโดยอาศัยระบบเครือญาติ การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยบุคคลที่เป็นที่เคารพน่าเชื่อถือซึ่งมีทั้งคนเดียวและทำเป็นกลุ่ม โดยคนที่เข้าร่วมในกระบวนการนี้ต้องยอมรับในวิถีทางนี้เพราะรับรู้ถึงประโยชน์ที่ดินและชุมชนจะได้รับ หากมีการประพุดผิดไปจากกติกาชุมชนก็มีบทบัญญัติให้มีการชดเชยเยียวยาความเสียหาย มุ่งบูรณาการให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข จากข้อค้นพบดังกล่าวนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่า ภาครัฐควรนำเอาความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและจัดการความขัดแย้งของตนเองในวิธีการเชิงสมานฉันท์มาประยุกต์ใช้ ซึ่งมีข้อดีที่ว่าเป็นการคงไว้ซึ่งค่านิยมของท้องถิ่น ตลอดจนสร้างเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนาการจัดการความขัดแย้งให้มีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ความขัดแย้งในชุมชน การจัดการความขัดแย้ง การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

Abstract

The objectives of this qualitative research were (1) to study the community culture as a tool for preventing and resolving conflicts in Pru Khuan Kreng Community, Nakhon Si Thammarat Province, and (2) to study models and processes of conflict management process via mediation. The research method based on qualitative data upon primary and secondary sources as well as participative observation, non-participative observation, including in-depth interviews and group discussions with the community leaders, local wise people, local government officials, and residents of 11 villages.

The study showed that (1) peace – making plans focusing on prevention and resolution based on community culture leading toward social harmony. These plans used community customary law, organization, and social control measures. The causes of most conflicts were associated with community resources in the dimensions of land use, fishing, and making use of resources from the Peat Swamp Forest. Therefore, villagers perceived the necessity of shared interests by discussing conflicts to be prevented or resolved. Their opinions helped create community rule. (2) the result from studying models and processes of conflict management revealed that mixed-conflict management methods were used by the community in negotiating through kinship and respected mediators. Local conflict resolution was achieved by individual mediators and groups, participating in the process because they saw their own interests and the shared public interest. Those who break community rules must compensate for damages. The ultimate goal would

be integration for better rapport and mutual life. These findings suggest that The Thai public sector might apply lessons from community to resolve conflicts and enable communities to solve their own problems, preserving lifestyles and developing plans for future successful conflict resolution.

Keywords: Conflict of Community, Conflict Management, Mediation

บทนำ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีวัฒนธรรมชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาทของชุมชนพหุวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช และศึกษารูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชน โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดของ Claassen (2002) ซึ่งได้เสนอทางเลือก 4 วิธีในการจัดการความขัดแย้ง (The Four Options Model) ได้แก่ วิธีที่ 1 เมื่อคนสองคนหรือสองฝ่ายมีความขัดแย้งกัน คนหนึ่งหรือฝ่ายหนึ่งเท่านั้นมีอำนาจบอกว่าจะจัดการกับเรื่องนี้อย่างไร วิธีที่ 2 เมื่อคนสองคนหรือสองฝ่ายมีความขัดแย้งกันก็ให้คนนอกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้นมาตัดสินหรือบอกว่าจะจัดการอย่างไร วิธีนี้อาจทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายพอใจ หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ หรือทั้งสองฝ่ายไม่พอใจก็ได้ วิธีที่ 3 เมื่อคนสองคนหรือสองฝ่ายมีความขัดแย้งกันก็ให้คนนอกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้นเข้ามาช่วยให้ทั้งสองคนหรือสองฝ่ายหาทางแก้ปัญหาร่วมกัน วิธีนี้ผลที่ได้ย่อมเป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย เพราะเป็นผลมาจากการคิดการตัดสินใจของคู่กรณีเอง วิธีที่ 4 เมื่อคนสองคนหรือสองฝ่ายมีความขัดแย้งกัน ทั้งสองคนหรือสองฝ่ายร่วมกันหาทางแก้ปัญหาร่วมกันเอง ผลที่ได้ย่อมเป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย เพราะเป็นผลมาจากการคิดตัดสินใจของคู่กรณีเอง โดยนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์ว่าชุมชนมีวิธีการจัดการกับความขัดแย้งอย่างไร ซึ่งได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ชุมชนพหุวัฒนธรรมจำนวน 11 หมู่บ้าน โดยศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในท้องถิ่นและวิเคราะห์ความขัดแย้งภายในชุมชน รวมทั้งกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งของชุมชนที่ประยุกต์ใช้หลักจารีตของชุมชน

สังคมไทยในอดีตนั้นเมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน ความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์หรือความขัดแย้งที่ส่งผลให้เกิดปัญหาอาชญากรรมก็ตาม มักจะได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยคนในชุมชนกันเอง โดยชุมชนถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปกป้องรักษาชุมชนไม่ให้เกิด

ความวุ่นวายขึ้นมา อีกทั้งชุมชนมองว่าความขัดแย้งดังกล่าวไม่ได้ส่งผลเฉพาะคู่กรณีที่ขัดแย้งอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อบุคคลรอบข้างที่พัวพันอยู่ในชุมชน แต่เมื่ออิทธิพลจากแนวคิดในเรื่องของรัฐที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นได้ทำให้กระบวนการที่คนในการจัดการปัญหาความขัดแย้งเปลี่ยนไป โดยมองว่ารัฐมีหน้าที่ในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในสังคม เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาก็มอบอำนาจการจัดการต่างๆให้กับรัฐ ในที่นี้คือกระบวนการยุติธรรม ได้แก่ ตำรวจ อัยการ ศาลและราชทัณฑ์ ทำให้ชุมชนขาดสำนึกร่วมในการรับผิดชอบปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ซึ่งเมื่อทุกปัญหาความขัดแย้งรวมทั้งคดีความผิดเล็กๆ น้อยๆ ที่ส่งผลกระทบต่อระหว่างบุคคลได้ถูกส่งผ่านเพื่อไปรับการแก้ไขจากเจ้าหน้าที่รัฐ ย่อมส่งผลให้ปริมาณของกรณีความขัดแย้งต่างๆ ที่รัฐต้องจัดการมีเกินกว่าความสามารถที่จะจัดการได้ อีกทั้งเมื่อคดีความสิ้นสุดลงผลของการจัดการความขัดแย้งโดยวิธีการทางศาลจะออกมาในแง่ของการแพ้ - ชนะ ไม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ต้องสูญเสียหรือต้องรับโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้ โดยไม่มีการเยียวยาความรู้สึกของคู่กรณี ทำให้ไม่สามารถบูรณาการกลับไปอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขอีกครั้งหนึ่งได้ (Musor, 2006)

นับตั้งแต่รัฐเข้ามาบริหารจัดการ ความเป็นชุมชนได้ถูกกลืนและรุกรานโดยอำนาจรัฐ โดยถือว่ารัฐมีอำนาจในการจัดการชุมชนได้ดีกว่าชุมชนภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐซึ่งถืออำนาจเบ็ดเสร็จในการแก้ปัญหาในสังคม ยึดหลักกฎหมายที่ทางกฎหมาย สร้างการรับรู้โดยสากลภายใต้วิธีคิดเชิงเดี่ยวว่าเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น รัฐเท่านั้นเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการแก้ปัญหาและเป็นผู้ชี้ขาดในการตัดสินความผิดของคู่กรณี ทั้งที่ชุมชนในสังคมต่างมีวิถีที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนมาอย่างยาวนาน นั่นคือ กฎเกณฑ์ ความคิด ความเชื่อ ข้อตกลง และจารีต ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยสิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากระบบคิดของชุมชนในลักษณะที่เรียกว่า ระบบคิดเชิงซ้อน (Parinyasutthinon, 2012)

ภาพของความขัดแย้งที่ปรากฏเด่นชัด ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เป็นธรรมในการแก้ปัญหาวันยิ่งทวีความรุนแรงภายใต้กระบวนการจัดการความขัดแย้งกระแสหลักที่สะท้อนถึงความล้มเหลวของรัฐในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการความยุติธรรมให้กับประชาชน ความยุติธรรมจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมต่างมุ่งแสวงหาให้เกิดเป็นจริงในทางปฏิบัติ พร้อมกับถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในเชิงลบทำนองที่ว่าไม่สามารถหาความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมได้ในสังคม การขาดความเชื่อมั่นในระบบยุติธรรมที่รัฐเป็นผู้อำนวยการความยุติธรรม สะท้อนจากกรณีตัวอย่างของชุมชนที่ออกมาเรียกร้องสิทธิเพื่อแสวงหาความเป็นธรรมให้กับชุมชนของตนผ่านการเคลื่อนไหวในรูปแบบความท้าทาย หรือการเผชิญหน้าผ่านการชุมนุมประท้วง การปฏิเสธไม่ให้ความร่วมมือหรือต่อต้านนโยบายรัฐ อาทิ กรณีการสร้างโรงแยกก๊าซจะนะและท่อส่งก๊าซไทย-มาเลเซีย อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา กรณีการสัมปทานเหมืองหินเขาควหา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา กรณีการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยฝั่งแดงทับที่ทำกินชาวบ้าน อำเภอป่าซูน จังหวัดอุบลราชธานี กรณีเหมืองทองและสารปนเปื้อนมีพิษของชาวอำเภอทับคล้อ จังหวัดพิจิตร กรณีเหมืองสังกะสีแม่ดาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นต้น

กรณีเหล่านี้สะท้อนการสร้างความยุติธรรมที่ล้มเหลว โดยรัฐจนชุมชนไม่อาจพึ่งพิงได้ ในที่สุดหลายชุมชนจึงได้หันกลับมาแสวงหาความยุติธรรมโดยใช้หลักจารีตของชุมชนในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากการทำงานของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก โดยมีการนำ “วิธีการแบบสันติวิธี” ในการจัดการความขัดแย้งและการกระทำผิดกฎหมายที่นำไปสู่ “เป้าหมายเชิงสมานฉันท์” ในตัวเองภายใต้กรอบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มุ่งเน้นที่ “การฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างบุคคล” ด้วยการประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย คือ คู่กรณีความขัดแย้ง ผู้แทนชุมชน เจ้าหน้าที่และอาจมีผู้สนับสนุนของคู่กรณีหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย (Tothongdee, 2012) โดยให้ความสำคัญกับการบูรณาการความรู้สึกของคู่กรณีจนนำไปสู่ทางออกที่ดีที่สุดของทั้งสองฝ่าย โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดการความขัดแย้งและสร้างสัมพันธภาพที่ดีให้เกิดขึ้นภายในชุมชนของตน เฉกเช่น ชุมชนพรุควนเคื่อง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนโดยใช้หลักจารีตของชุมชนเอง โดยชุมชนพรุควนเคื่องเป็นชุมชนที่มีความ

หลากหลายด้านพื้นที่ตั้งแต่เป็นพื้นที่เขาควน สวน นา จนถึงพื้นที่น้ำท่วมขังเกือบตลอดปี ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า “พรุ” แต่มีความเหมือนกันทางวัฒนธรรม จึงเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวัฒนธรรมเดียว

พื้นที่ชุมชนพรุควนเคื่องมีการใช้วิถีวัฒนธรรมชุมชนเพื่อเป็นกลไกในการลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ โดยใช้กติกาของชุมชนในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเองภายในชุมชนและยอมรับร่วมกัน เช่น การไม่เก็บกระจุตในพื้นที่ของผู้อื่นและช่วยกันดูแลมิให้มีการตัดกระจุตและมิให้บุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาใช้กระจุตในพื้นที่ กติกาการใช้ไม้จากป่าเสม็ดชุมชนที่อนุญาตให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้เฉพาะเท่าที่จำเป็น เป็นต้น

เนื่องจากชุมชนพรุควนเคื่องเป็นชุมชนที่อยู่ในเขต “ป่าพรุควนเคื่อง” ซึ่งตั้งอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างลุ่มน้ำปากพนังตอนล่างและตอนบนของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นพรุขนาดใหญ่อันดับสองของภาคใต้ รองจากพรุโต๊ะแดงในจังหวัดนราธิวาส โดยคำว่า “พรุ” มีลักษณะเป็นป่าที่ราบลุ่มน้ำท่วมขังเกือบตลอดปี เป็นแหล่งป่าของชุมชนที่คนทั้งสองลุ่มน้ำทั้งลุ่มน้ำปากพนังและลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นแหล่งพันธุ์ปลาที่สมบูรณ์มานาน ป่าพรุควนเคื่องมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 195,545 ไร่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ 3 จังหวัด คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา สำหรับป่าพรุควนเคื่องในพื้นที่ตำบลเคื่อง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช นับว่าเป็นใจกลางป่าพรุที่มีพื้นที่ทั้งหมด 110,016 ไร่ (Kreng Subdistrict Administration Organization, 2015) ชาวบ้านในยุคแรกๆ ในเขตป่าพรุควนเคื่องจึงประกอบอาชีพสัมพันธกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าพรุ ได้แก่ การตัดไม้เสม็ด การหาของป่า การหาปลาและจับสัตว์น้ำ หลายครัวเรือนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ขอบพรุและเขาควนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา ปลูกผัก ปลูกยาง ปลูกปาล์ม และเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังทำประมงพื้นบ้านโดยเฉพาะการหาปลามีมาตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งวัตถุดิบในการจักสานโดยเฉพาะต้นกระจุตที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งที่มาของรายได้ในการเลี้ยงครอบครัวของชาวบ้านในชุมชนป่าพรุควนเคื่องที่สามารถเข้าไปถนอมได้ แต่ชาวบ้านที่มาจากนอกพื้นที่ห้ามเข้ามา

ถอน ซึ่งเป็นกติกาค่าที่คนภายนอกรับรู้เพราะต้องการสงวนไว้ให้เป็นแหล่งรายได้เฉพาะของคนในพรุควนเคร็งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ป่าพรุควนเคร็งจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างแยกออกจากกันมิได้

นอกจากนี้การเข้าไปแผ้วถางป่าพรุควนเคร็งเพื่อยึดเป็นที่ดินส่วนตัว สำหรับการทำเกษตรเชิงพาณิชย์นับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น เพราะไม่เพียงเป็นการกระทำของคนในท้องถิ่นเท่านั้นแต่กลุ่มทุนหรือนักธุรกิจจากภายนอกได้เข้าไปบุกรุกหรือซื้อที่ดินจากชาวบ้านที่แผ้วถางป่าเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน ทำให้ที่ดินถูกเปลี่ยนมือจากชาวบ้านเป็นของนายทุนข้างนอกชุมชน ส่งผลให้รูปแบบการผลิตด้านการเกษตรของชาวบ้านในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้กลุ่มนายทุนเข้ามาครอบครองและทำเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งอยู่ในพื้นที่เดิมกลับกลายเป็นแรงงานรับจ้างให้กับกลุ่มนายทุนดังกล่าว โดยตำบลเคร็งเป็นพื้นที่หนึ่งที่ประสบปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐและเกิดการเอาผิดเอาเปรียบและไม่เป็นธรรมแก่ชุมชน โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2548 ปาล์มน้ำมันขยายตัวอย่างรวดเร็วในพื้นที่พรุควนเคร็ง และเกิดธุรกิจเกี่ยวกับปาล์มน้ำมันไม่ว่าจะเป็นลานเทพปาล์มหรือแปลงจำหน่ายปาล์มในพื้นที่ที่สำคัญคือ มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าพรุเพื่อนำมาปลูกปาล์มน้ำมันจำนวนมากทั้งในที่ดินถือครองที่มีเอกสารสิทธิ์และไม่มีเอกสารสิทธิ์ (Khunweechuay, 2012)

ความขัดแย้งอันเกิดจากปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนพรุควนเคร็งเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มคนที่มากกว่าหนึ่งกลุ่มพยายามที่จะครอบครองสิ่งเดียวกัน ต้องการยึดพื้นที่บริเวณเดียวกันจนเกิดข้อพิพาทแนวเขตที่ดิน ดังนั้นการจัดการความขัดแย้งของชุมชน โดยใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชนจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง เท่ากับเป็นการเสริมบทบาทชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการตนเองด้วยกระบวนการยุติธรรมของชุมชนโดยใช้จารีต ระบบความเชื่อ ความศรัทธา วัฒนธรรมของชุมชนและความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ ตลอดจนข้อตกลงที่เกิดจากการกำหนดขึ้นโดยชุมชนในการไกล่เกลี่ยปัญหาภายในชุมชน เพื่อเสริมสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็ง

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีความน่าสนใจในการศึกษาชุมชนพรุควนเคร็งว่ามีกระบวนการของระบบจารีต

ในชุมชนต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยวิธีการไกล่เกลี่ยอย่างไร โดยการศึกษาในครั้งนี้ต้องการศึกษาการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาทในลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ การควบคุมความขัดแย้งเรื่องที่ดิน การชดเชยและการแบ่งปัน และการลงโทษทางสังคม เนื่องจากเป็นลักษณะการจัดการความขัดแย้งที่ใช้วิธีการแบบไม่เป็นการและสามารถรักษาสัมพันธภาพของคนในชุมชนให้คงอยู่ไว้ได้ การศึกษาการจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนเพื่อสร้างความยุติธรรมให้กับชุมชนโดยจัดการผ่านระบบคิด กฎเกณฑ์ จารีต ความเชื่อ และคุณค่าของชุมชนตามวิถีความยุติธรรมของชุมชนในแต่ละวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ในด้านดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ เพื่อเป็นข้อมูลกรณีตัวอย่างให้ชุมชนอื่น ๆ ได้นำไปปรับใช้เป็นแนวทางในการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน เพราะเมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้น หากชุมชนยึดหลักแนวคิดสมานฉันท์ที่มีหลักการคิดเชิงบวก มุ่งแก้ปัญหาความขัดแย้งเพื่อให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีหรือการยอมรับเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างเอื้ออาทรและมีเมตตา ย่อมเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนากระบวนการจัดการความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ อันจะนำไปสู่วิถีชุมชนที่ดูแลและจัดการทรัพยากรและความขัดแย้งโดยชุมชนเอง นอกจากการใช้กลไกกฎหมายและหน่วยงานรัฐเพียงมิติเดียว

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาพื้นที่ชุมชนพรุควนเคร็ง ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 11 หมู่บ้าน การเลือกตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposeful Sampling) โดยยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่เหมาะสมกับแนวคิด และวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษานี้มีจำนวนทั้งสิ้น 46 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่และกลุ่มชาวบ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่ม

ในการทำวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลรอบด้านและสมบูรณ์มากที่สุด ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้ 1) การเก็บรวบรวม

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการเก็บข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสารทางวิชาการต่างๆ เช่น วารสาร บทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารรายงานการประชุม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเรื่องที่ศึกษาว่ามีประเด็นที่น่าสนใจอะไรบ้าง และมีผู้ศึกษามากน้อยเพียงใด รวมทั้งนำข้อมูลที่ได้เป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ชุมชน นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้วิจัยพัฒนารอบแนวคิดและแนวทางในการสัมภาษณ์อีกด้วย 2) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ในระยะแรกโดยการสำรวจชุมชนเบื้องต้นเพื่อให้เห็นลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ นัดหมายกับผู้นำชุมชนเพื่อเป็นการแนะนำตัว และชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทแวดล้อมภายในชุมชน และผลลัพธ์ของการจัดการความขัดแย้งในชุมชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ที่ครอบคลุมรูปแบบและกระบวนการในการป้องกันและจัดการความขัดแย้งของชุมชน โดยผู้วิจัยใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่ทำการวิจัย เพื่อมีเวลาตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและที่สำคัญเพื่อจะได้ศึกษาจากมุมมองชาวบ้านในพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งในเรื่องความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชนและความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม โดยพิจารณาว่าเมื่อมีความขัดแย้งดังกล่าวเกิดขึ้น ชุมชนได้นำรูปแบบและกระบวนการวิธีใดมาจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าวเพื่อสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างโดยมีคำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถแสดงความคิดเห็นได้โดยอิสระ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและให้ได้ข้อมูลที่ละเอียด โดยใช้เทปบันทึกเสียง นำข้อมูลที่ได้นำมาประกอบและยืนยันการวิเคราะห์ ในการตีความเพื่อความถูกต้อง ในการสัมภาษณ์ก็สังเกตความรู้สึกและท่าทีของผู้ให้ข้อมูล รวมถึงสภาพแวดล้อม จดบันทึกข้อสังเกตไปด้วย จากนั้นผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยเชิญชาวบ้านมาร่วมการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสมาชิกชุมชนจากการแนะนำของผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านที่ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งคัดเลือกจากบุคคลที่นำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันในรูปแบบขององค์ความรู้และเทคนิคที่

นำมาใช้ในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรป่าพรุ การจัดสรรทรัพยากรในชุมชนและเคยทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน โดยแต่ละกลุ่มมีสมาชิกประมาณกลุ่มละ 8-10 คน และมีประเด็นสนทนาซึ่งจะทำให้สามารถรับทราบความคิดเห็นในแง่มุมต่างๆ โดยกำหนดผู้สนทนาเป็นสมาชิกในชุมชนพรุควนเค็ญจำนวน 2 กลุ่ม ซึ่งการสนทนากลุ่มจะเป็นการนั่งสนทนากันโดยมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้คอยจุดประเด็นการสนทนา เพื่อเป็นการชักจูงให้บุคคลผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนา ให้ได้ข้อมูลกว้างขวาง และความละเอียดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยใช้ประเด็นคำถามที่มุ่งตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้มากที่สุด ในการสนทนาดังกล่าวมีลักษณะเปิดกว้างที่จะให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแต่ละคนวิพากษ์วิจารณ์หรือมีข้อสงสัยถามผู้เข้าร่วมสนทนาคนอื่น ๆ หรือตอบข้อวิพากษ์เหล่านั้นได้ รวมทั้งตัวผู้ดำเนินการสนทนาด้วย จะช่วยให้ข้อมูลที่ได้มามีความครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิจัยโดยแบ่งเป็นสองส่วนหลักได้แก่ วิถีวัฒนธรรมชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาท และรูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชน

1. วิถีวัฒนธรรมชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาท

จากการศึกษา พบว่า ชุมชนพรุควนเค็ญมีกฎเกณฑ์จารีต การควบคุมทางสังคมของชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาทในลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1.1 การควบคุมความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน

ลักษณะการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับการใช้ที่ดินในอดีต ผู้นำที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือและมีบทบาทในการนำอย่างสูง จะเป็นผู้กำหนดกฎกติกาในชุมชน โดยในปีพ.ศ. 2490 ครูผัน คชวงศ์ อดีตครูโรงเรียนบ้านควนเค็ญ ได้สร้างหลักเกณฑ์เพื่อจัดสรรทรัพยากรที่ดินให้สมาชิกในชุมชน โดยระดมชาวบ้านมาช่วยกันชุดคลองจากควนยาวไปจนจรดอำเภอหัวไทร และกำหนดว่าใครชุดคลองได้ระยะทางยาวเท่าใดก็ให้วัดที่ดินลึกเข้าไป

ในป่าพรุเป็นระยะทาง 1 เส้น หรือ 40 เมตร แล้วให้ครอบครองที่ดินดังกล่าวได้ (S. Inchuay, interviewed, September 20, 2016) ทำให้สามารถจัดสรรทรัพยากรที่ดินของชุมชนได้เป็นอย่างดีและได้ล่าคล่องเพิ่มเติมเพื่อประโยชน์ต่อการคมนาคมในป่าพรุ ทำให้คนในชุมชนไม่มีความขัดแย้งในการถือครองที่ดิน จนภายหลังเมื่อรัฐได้เข้ามาประกาศให้พื้นที่ป่าพรุควนเค็งบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งครอบคลุมพื้นที่ที่ยังไม่มีการจับจองและพื้นที่ที่มีการจับจองแล้ว จึงเริ่มมีความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินขึ้น เพราะถือเป็นพื้นที่ของเขตป่าสงวนแห่งชาติ

เมื่อพิจารณาในส่วนของการควบคุมความขัดแย้งของชุมชนในเรื่องที่ดินเมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างคนในหมู่บ้าน เช่น ข้อพิพาทเรื่องเขตแดน การบุกรุกที่ดิน เป็นต้น ถ้าเป็นความขัดแย้งระหว่างเครือญาติพี่น้องกันจะใช้การพูดคุยเจรจาให้เลิกแล้วต่อกัน ถ้าจำเป็นต้องแบ่งแนวเขต ก็จะใช้การวางหลักเขตแล้วจึงชิงเชือกเป็นแนววัดซึ่งไปโดนต้นไม้ใครก็จะเจรจาผ่อนปรนกัน ต้นไม้ต้นไหนไม่มีค่าอะไรก็โค่นทิ้งไป โดยในการระงับข้อพิพาทเช่นนี้จะเป็นการให้คู่กรณีหาทางแก้ปัญหาพร้อมกันซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการระงับข้อพิพาท ดังที่นายสมพงษ์ พิศวง ราษฎรชาวบ้านหมู่ที่ 2 บ้านไทรหัวม้า กล่าวว่า “การเจรจากันเราจะใช้รูปแบบสันติ หมายความว่าต้องเอาทั้งสองฝ่ายมานั่งคุยกันเลยจะดีกว่า ในชุมชนเราก็เป็นเครือญาติกันเกลอกันทั้งนั้น” (S. Pitsawong, interviewed, January 9, 2017) การจัดการกับสถานการณ์ที่เผชิญกับความขัดแย้งที่เหมาะสมจึงต้องใช้มิติวัฒนธรรม เช่น ความเมตตา ความเอื้ออาทรต่อกัน นอกเหนือจากการพูดจากันด้วยเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเหตุผลของกันและกัน อย่างไรก็ตาม มีบางกรณีที่คู่กรณีไม่ยอมความกันก็ต้องให้คนกลางมาไกล่เกลี่ย ซึ่งผลจากการไกล่เกลี่ยอาจจะสร้างความไม่พึงพอใจแก่คู่กรณีมากนักรแต่ก็ต้องทำเพราะเกรงใจผู้ที่มาไกล่เกลี่ย เนื่องจากเป็นผู้อาวุโสที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก เป็นผลให้ข้อขัดแย้งในเรื่องที่ดินระหว่างคนในชุมชนจึงสามารถยุติกันได้ โดยไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งจนถึงขั้นเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของรัฐ

ดังนั้น วัฒนธรรมท้องถิ่นที่อ้างอิงอยู่บนระบบเครือญาติ ความเคารพนับถือในตัวบุคคล จึงเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนพรุควนเค็งในการจัดการความ

ขัดแย้งในชุมชน ซึ่งในท้องถิ่นภาคใต้จะมีวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกันซึ่งเป็นที่มาของประเพณีวัฒนธรรมการนับถือ “เกลอ” ชาวบ้านใช้วัฒนธรรม “เกลอ” ในการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคลและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวคือ คนที่เป็นเกลอกัน มักเป็นคนอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เพศเดียวกัน การเป็นเกลออาจมาจากการต้องอาศัยกัน หรือผู้ใหญ่เห็นดีเห็นงามก็ชักจูงให้มารู้จักและสัญญาว่า “เราเป็นเกลอกัน” จากนั้นเกลอและครอบครัวของเกลอแต่ละฝ่ายก็ไปทำความรู้จักกับเกลอและครอบครัวของเกลอ ซึ่งต่างก็ให้ความนับถือ ให้ความช่วยเหลือและดูแลคนในครอบครัวและญาติพี่น้องของอีกฝ่ายหนึ่งเสมือนเป็นครอบครัวและญาติพี่น้องของตนด้วย ทำให้สามารถไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปในตัวเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งเพราะคนที่เป็นลูกหลานเกลอคนใดคนหนึ่งถือว่าเป็นลูกหลานเกลอทุกคนด้วย จะเห็นได้ว่าชุมชนที่ให้ความสำคัญกับสังคมเครือญาติอย่างมาก มักมีความเป็นกลุ่มก้อนของพรรคพวกค่อนข้างสูง

1.2 การควบคุมความขัดแย้งโดยใช้วิธีการชดเชยและการแบ่งปัน

จากการศึกษา พบว่า กระบวนการในการระงับข้อพิพาทในชุมชนพรุควนเค็งมีความง่ายต่อการเข้าถึง กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำผิดหรือมีข้อพิพาทเกิดขึ้นคู่กรณีสามารถร้องขอต่อคนกลางได้โดยตรง ซึ่งคนกลางในที่นี้เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีผู้อาวุโสรวมอยู่ด้วย และสามารถดำเนินการได้ทันที ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อน และง่ายต่อการเข้าใจ โดยมีการล้อมวงพูดคุยกันด้วยภาษาที่เป็นกันเองและไม่เป็นทางการ ผู้ที่เข้าร่วมในการสนทนานอกจากผู้เสียหายและผู้กระทำผิดแล้ว ยังมีพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนของทั้งสองฝ่าย ผู้อาวุโสในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ที่เป็นเครือข่ายช่วยเหลือหรือว่ากล่าวตักเตือนไม่ให้ผู้กระทำผิดกระทำผิดซ้ำอีก และยังช่วยผู้กระทำผิดเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหาย

เนื่องจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเข้าถึงได้ง่ายกว่า ไม่เสียทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย การจัดการจึงอยู่ในรูปของการชดเชยค่าเสียหาย และการอนุโลมโดยการแบ่งปันช่วยเหลือกันของคนในชุมชนที่อาศัยการเข้าใจกันและรู้จักการให้อภัยกันเป็นฐานสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งพบได้ในหลายกรณี อาทิ กรณีการลักขโมยเศษยาง หลังจากที่เจ้าของยางแจ้งเรื่องไปยังคณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณา

และช่วยกันพิสูจน์ว่าเป็นผู้ลักขโมย หากผลการพิจารณาสรุปว่าบุคคลนั้นลักเศษขโมยจริง หมู่บ้านจะมีบทลงโทษ โดยผู้นั้นจะต้องเสียค่าปรับกิโลกรัมละ 500 บาท หากเป็น ขี้ยางจะถูกปรับกิโลกรัมละ 200 บาท ซึ่งในความเป็นจริงแล้วจะมีการตกลงค่าเสียหายระหว่างคู่กรณี ซึ่งผู้เสียหาย อาจพิจารณาถึงฐานะของผู้กระทำผิด หากมีฐานะยากจน ส่วนใหญ่จะรับค่าเสียหายเท่าจำนวนที่ขโมยไปเท่านั้น เพราะล้นแล้วแต่รู้จักกัน โดยไม่ได้ปรับค่าเสียหายตามที่ กฎหมู่บ้านกำหนดแบบตายตัว นอกจากนี้ชุมชนยังมีระบบ เผื่อติดตามหากมีการกระทำผิดซ้ำอีกในลักษณะเดิม โดยใช้เครือข่ายชุมชน พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนของทั้งสองฝ่าย ผู้อาวุโสในชุมชน ช่วยดูแล หรือว่ากล่าวตักเตือนไม่ให้ ผู้กระทำผิดกระทำผิดซ้ำอีก และกำหนดบทลงโทษที่ว่า หากมีการกระทำผิดซ้ำจะต้องลงโทษตามกฎหมายที่กำหนดไว้ โดยไม่มีการลดค่าปรับลงแต่อย่างใด

กรณีการแบ่งปัน พื้นที่ “หัวไร่ปลายนา” ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างที่ดินของแต่ละครัวเรือน ส่วนใหญ่ เป็นเนิน หรือควน จะต้องเว้นไว้เพื่อให้มีพื้นที่ว่างและ เจริญเติบโตเพื่อเก็บไว้ใช้ประโยชน์ภายในครัวเรือนร่วมกัน หากผู้ใดต้องการตัดไม้บริเวณดังกล่าวเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ หรือใช้สอยในครัวเรือน ต้องมีการบอกกล่าว หรือ “ขอ” จากผู้เป็นเจ้าของพื้นที่หัวไร่ปลายนาก่อน และอาจแบ่งปัน ไม้ขึ้นให้กับผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ด้วย ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ รับรู้และยอมรับกันทั่วไปในชุมชนพหุวัฒนธรรม โดยรูปแบบ การแบ่งปันช่วยเหลือกันในชุมชนนี้ช่วยป้องกัน และลด ปัญหาคriminalที่พาดพิงอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรไม้ลงได้ อย่างมาก

กรณีการแบ่งปันการถอนกระจุตมาใช้ สำหรับ ผู้ที่ไม่มีตงกระจุตเป็นของตนเองก็เข้าไปถอนกระจุตใน พื้นที่สาธารณะ ซึ่งจะไม่มีหลักเขตบอกอาณาเขตของพื้นที่ ที่แน่นอน หากมีผู้ไปใช้ประโยชน์อยู่ก่อนก็มักจะเกิดความ ขัดแย้งตามมาได้ การป้องกันความขัดแย้งตามจารีตชุมชน จึงมีการกำหนดสัญลักษณ์เพื่อป้องกันถึงการเป็นเจ้าของ ก่อนที่จะเกิดการละเมิดสิทธิและความขัดแย้งตามมาที่เป็น ลักษณะเฉพาะของคนในพื้นที่ ซึ่งผู้ที่ต้องการแสดงสิทธิใน ฐานะ “ผู้มาก่อน” ในพื้นที่สาธารณะจะทำเครื่องหมาย บอกกล่าวต่อคนอื่น ๆ ซึ่งเรียกกันว่า “ปักกำ” โดยการใช้ กำกระจุตที่เก็บเกี่ยวมาปักไว้ในดินบริเวณที่เก็บเกี่ยว เครื่องหมายปักกำจะทำให้ผู้ที่เข้ามาที่หลังทราบทันทีว่า บริเวณนี้มีคนเข้ามาแสดงสิทธิในการเก็บเกี่ยวไว้แล้ว และ

จะไม่มีใครเข้าไปถอนซ้ำอีก ถือเป็นกฎของชุมชนที่ทุกคน ต้องยอมรับและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

1.3 การควบคุมความขัดแย้งโดยใช้ระบบการ ลงโทษทางสังคม

หากเกิดความขัดแย้งหรือการกระทำผิด เล็กน้อยสามารถใช้ระบบวิถีชาวบ้านและจารีตของชุมชน จัดการควบคุมหรือแก้ไขลงโทษให้เกิดการยุติปัญหาต่าง ๆ ได้ก่อนโดยไม่ต้องใช้การลงโทษทางกฎหมาย หรือใช้การ ควบคุมทางสังคมควบคู่กับการบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งสามารถ ควบคุมความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ระดับหนึ่งไม่ทำให้บานปลาย นำไปสู่ความรุนแรง โดยการควบคุมดังกล่าวก็เพื่อให้คน ในชุมชนได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

รูปแบบการลงโทษทางสังคมของชุมชน พหุวัฒนธรรมจะมีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันแล้วแต่ กรณี แต่ละเหตุการณ์ แต่ละความผิด เช่น การลงโทษปรับ ในกรณีลักทรัพย์ ก่อเหตุทะเลาะวิวาท จับสัตว์น้ำในเขต สงวนพันธุ์สัตว์น้ำ ใช้เครื่องมือจับสัตว์ผิดประเภท จุดไฟ โดยเจตนาจนก่อความเสียหายต่อป่าพรุ แต่หากเป็นกรณี ยาเสพติด ผู้ใดที่ทำการค้ายาเสพติด ถูกดำเนินคดี ถูกศาล สั่งให้จำคุก ก็ลงโทษให้ตัดออกจากความเป็นสมาชิกกลุ่ม/ องค์กร หรือสวัสดิการของหมู่บ้าน และไม่รับรองสิทธิทุก ประเภทหรือการทำธุรกรรมต่าง ๆ แต่หากพ้นโทษมาแล้ว ประสงค์จะเข้าเป็นสมาชิกกองทุนต่าง ๆ อีก จะต้องชำระ เงินย้อนหลังเท่าที่ว่างเว้น และต้องชำระค่าธรรมเนียม 1,000 บาท ส่วนผู้เสพยาเสพติด ถ้าเข้าบำบัดมาแล้วครั้ง หนึ่ง กลับออกมายังไม่เลิกเสพยาให้ตัดออกจากความเป็น สมาชิกกลุ่ม/องค์กร หรือสวัสดิการของหมู่บ้าน และไม่ รับรองสิทธิทุกประเภทหรือการทำธุรกรรมต่าง ๆ เช่นกัน

นอกจากนี้ยังใช้การควบคุมทางสังคมที่ เข้มงวดเพิ่มเติมอีก กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนจะไม่ไป ร่วมงานของครอบครัวผู้กระทำผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ซึ่ง ในสังคมชนบทจะให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นอย่างมาก หากบ้านไหนจัดงานแล้วไม่มีแขกไปร่วมงานจะถือเป็น เรื่องที่น่าอับอายมาก ซึ่งการลงโทษจะต้องถือปฏิบัติร่วมกัน ทั้งชุมชน จนกว่าผู้ที่กระทำผิดจะรู้สึกสำนึกในการกระทำ ของตน เป็นการใช้นโยบายทางสังคมควบคุมให้สมาชิก ในชุมชนยึดถือปฏิบัติ กฎนี้ถือเป็นข้อตกลงร่วมกันของ ชาวบ้านที่จำเป็นต้องมีมาตรการที่เข้มงวดเพื่อให้กลัวและ หรือเช็ดหลาบต่อการกระทำผิดโดยเฉพาะปัญหา ยาเสพติด

2. รูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้ง โดยใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชน

รูปแบบการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งของชุมชน พบว่าเป็นกระบวนการที่มีความยืดหยุ่นสูงมาก ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเป็นสำคัญ ผู้นำชุมชนจึงมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในชุมชนพหุวัฒนธรรม โดยเฉพาะบทบาทของผู้ใหญ่บ้าน หากผู้นำเพียงคนเดียวไม่สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยได้สำเร็จก็จะมีบทบาทช่วยเหลือที่เป็นที่ยอมรับของคู่กรณี โดยใช้การไกล่เกลี่ยเป็นทีม โดยที่ผู้นำจะมีบทบาทในการติดต่อประสานงาน การอำนวยความสะดวก การเป็นแหล่งข้อมูลให้กับผู้ไกล่เกลี่ยอีกทีหนึ่ง จึงทำให้เห็นการเข้าไปคลุกวงในกับปัญหาและการถอยออกมาอยู่นอกวงของผู้นำชุมชนในการจัดการความขัดแย้งได้เสมอ ดังนั้น กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งจึงมีทั้งการไกล่เกลี่ยแบบปัจเจกและเป็นทีม ไม่ว่าจะเป็น “ผู้อาวุโส” “ผู้ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ” “ผู้ที่ได้รับการยอมรับ” ที่ได้รับความไว้วางใจ และบุคคลเหล่านั้นต่างก็พยายามรักษาความไว้วางใจด้วยการทำงานร่วมกับคนอื่นในชุมชน ในรูปของคณะกรรมการ เครือข่ายหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งในชุมชน

ความยุติธรรมภายในชุมชนพหุวัฒนธรรมจึงได้มาโดยใช้การสนทนาพูดคุยกันและการทำข้อตกลงร่วมกัน กล่าวคือ คนในชุมชนนิยมประนีประนอมข้อขัดแย้ง เมื่อมีกรณีพิพาทหากคู่ขัดแย้งตกลงกันเองไม่ได้ ก็จะทำให้บุคคลที่เป็นผู้ที่เคารพเชื่อถือในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใหญ่บ้าน ไกล่เกลี่ยประนีประนอม การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งเป็นกระบวนการประนีประนอมข้อขัดแย้งที่มีบุคคลที่สามเข้ามาช่วยเหลือให้คู่ขัดแย้งเจรจาตกลงกันได้สำเร็จ การไกล่เกลี่ยจะช่วยให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายสามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกัน จากกรณีที่มีการพิพาทกันนั้น ผู้ไกล่เกลี่ยจะคอยเป็นผู้กระตุ้น แนะนำ โน้มน้าว เสนอแนะหรือชี้แนะหนทางที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งให้แก่คู่ขัดแย้ง การจะตกลงหรือไม่เป็นการตัดสินใจของคู่ขัดแย้ง ผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจตัดสินข้อขัดแย้งเหมือนดังอนุญาโตตุลาการหรือผู้พิพากษา เมื่อพิจารณาการจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนในลักษณะนี้ พบว่า สอดคล้องกับกระบวนการเชิงสมานฉันท์จากรูปแบบทางเลือก 4 วิธีในการจัดการความขัดแย้ง (The Four Options Model) ของ Claassen (2002) ในทางเลือกที่ 3 กล่าวคือ เมื่อสองฝ่ายมีความขัดแย้งกันก็ให้คนนอกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้น

เข้ามาช่วยให้ทั้งสองฝ่ายหาทางแก้ปัญหาด้วยกัน โดยมีทีมไกล่เกลี่ยเป็นเพียงผู้เสนอทางเลือกแก่คู่กรณีโดยคำนึงถึงความต้องการของแต่ละฝ่ายและมองว่าทุกคนมีโอกาสทำผิดพลาดได้ ซึ่งส่งผลให้ความขัดแย้งยุติและความสัมพันธ์ของคู่กรณียังดีต่อกันได้

อย่างไรก็ตาม พบว่า มีบางกรณีที่ผู้ไกล่เกลี่ยมีความเป็นผู้นำสูง มักตามช่วยเหลือลูกบ้านถึงโรงพักหรือขอใช้วิธีการไกล่เกลี่ยในชั้นศาล เพื่อพยายามไม่ให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก แม้ว่าการไกล่เกลี่ยของผู้นำในบางครั้งอาจดูเหมือนการใช้อำนาจในการตัดสิน เพราะหากปล่อยให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายตัดสินใจกันเอง เรื่องราวความขัดแย้งก็ไม่สามารถยุติลงได้ แต่ส่วนใหญ่ลูกบ้านก็เข้าใจความตั้งใจของผู้ไกล่เกลี่ยที่อยากให้ลูกบ้านจบเรื่องและกลับมาดีต่อกัน ซึ่งจะพบได้ในกรณีที่สมาชิกในหมู่บ้านมีความเคารพเชื่อฟังผู้นำสูงทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หากมองโดยภาพรวมแล้ว ความพยายามไม่ให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก โดยการใช้แนวทางนี้ย่อมสามารถยุติความขัดแย้งได้โดยที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อคู่กรณีมากเท่ากับการนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาลยุติธรรม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า “ไม่มีใครได้เปรียบหรือเสียเปรียบแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่ทั้งคู่ได้รับความเสียหายด้วยกันทั้งสิ้น” กล่าวคือ ในด้านเศรษฐกิจนั้น ทั้งสองฝ่ายต้องมีรายจ่ายเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายเพื่อต่อสู้คดีความในชั้นศาล ฝ่ายชาวบ้านก็ต้องสูญเสียรายได้จากการประกอบอาชีพ และต้องมีรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการจ้างทนายหรือเดินทางไปศาล ในด้านสังคม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเอง ผลที่ตามมานอกจากจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายแล้วยังทำให้คู่กรณีไม่สามารถรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันได้จนเกิดความไม่ไว้วางใจกันและอาจขยายผลไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องอื่น ๆ ได้อีกด้วย

บทสรุป

ชุมชนพหุวัฒนธรรมมีกฎเกณฑ์ จารีต การควบคุมทางสังคมของชุมชนในการป้องกันความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาทในลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ 1) การควบคุมความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน 2) การควบคุมความขัดแย้งโดยใช้วิธีการชดเชยและการแบ่งปัน 3) การควบคุมความขัดแย้งโดยใช้ระบบการลงโทษทางสังคม วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่

อ้างอิงอยู่บนระบบเครือข่าย ความเคารพนับถือในตัวบุคคลจึงเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนพหุวัฒนธรรม ในการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ชาวบ้านใช้วัฒนธรรม “เกลอ” ในการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคลและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่อริที่ขัดแย้งกัน รวมทั้งครอบครัวและชุมชนของคู่อริด้วย และพยายามให้เรื่องราวความขัดแย้งจบลงภายในชุมชนให้ได้โดยเร็ว หากจำเป็นต้องลงโทษจะพิจารณาใช้ระบบการลงโทษทางสังคมแบบไม่เป็นทางการและหาแนวทางป้องกันร่วมกัน การลงโทษมักใช้ในกรณีผู้ที่กระทำความผิดซ้ำๆ โดยใช้มาตรการการควบคุมทางสังคมที่เข้มงวด เช่น การไม่ไปร่วมงานของครอบครัวผู้กระทำความผิด การตัดออกจากสมาชิกกลุ่ม โดยกำหนดช่วงเวลาที่ยาวที่สุดหรือจนกว่าจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ เป็นต้น และร่วมค้นหาแนวทางป้องกันความขัดแย้งนี้โดยสร้างสรรคกับคู่อริที่ขัดแย้งกัน ในขณะที่รูปแบบและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้ง พบว่า มีวิธีที่ถูกนำมาใช้อย่างผสมผสานกันได้แก่ การเจรจาต่อรองโดยอาศัยระบบเครือข่าย การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยบุคคลที่เป็นที่เคารพน่าเชื่อถือซึ่งมีทั้งคนเดียวและทำเป็นกลุ่ม โดยคนที่เข้าร่วมในกระบวนการนี้ต้องยอมรับในวิถีทางนี้เพราะรับรู้ถึงประโยชน์ที่ตนและชุมชนจะได้รับ หากมีการประทุพผิตไปจากกติกาชุมชนก็มีบทบัญญัติให้มีการชดใช้เยียวยาความเสียหาย มุ่งบูรณาการให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

กระบวนการจัดการความขัดแย้งของชุมชนพหุวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการที่เน้นบทบาทของคู่อริทั้งสองฝ่ายและชุมชนเป็นตัวหลักในการร่วมกันจัดการกับปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาร่วมกันว่าจะอย่างไรกับผลที่เกิดขึ้นจากข้อขัดแย้งและการดำเนินการต่อไปในอนาคต ซึ่งถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกมากกว่าการมุ่งชี้ขาดว่าฝ่ายใดถูก ฝ่ายใดผิด เพื่อมิให้เกิดการขยายความขัดแย้งออกไป โดยมีผู้ไกล่เกลี่ยเข้ามาช่วยให้ทั้งสองฝ่ายหาทางแก้ปัญหาพร้อมกันผ่านกระบวนการที่ให้ฝ่ายผู้เสียหายและฝ่ายผู้กระทำผิดได้พูดคุยกันและทำข้อตกลงร่วมกัน การเอื้ออำนวยช่วยเหลือคู่อริในการแสวงหาผลลัพธ์ที่สนองความต้องการของแต่ละฝ่ายได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นข้อตกลงที่อยู่ในวิสัยที่ผู้กระทำผิดสามารถทำได้จริง โดยทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มี “อำนาจ” และใช้ “อำนาจ” ในการ

ไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทระหว่างกัน สิ่งก็ตามมา คือ การให้อภัยกัน ผลสุดท้ายที่ได้ คือ ความไว้น้ำใจเชื่อใจกันในชุมชน จึงเป็นความยุติธรรมที่ได้มาจากความเห็นพ้องต้องกันและความพอใจร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นในความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง ให้สามารถเผชิญกับเหตุการณ์ความขัดแย้งภายในชุมชนได้ โดยใช้บทเรียนจากการแก้ไขปัญหาในอดีตของชุมชน รวมทั้งพยายามสร้างความสัมพันธ์และทำความเข้าใจกับชาวบ้านทุกกลุ่มอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ในส่วนความรู้ภายในที่เป็นความรู้ประสบการณ์ของชุมชนในเรื่องการจัดการปัญหาควรถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ กล่าวคือ ควรจัดให้มีการเรียนรู้เรื่องจริงที่ชุมชนปฏิบัติจริง นำมาวิเคราะห์ พูดคุยแลกเปลี่ยน จัดการเป็นความรู้โดยรวบรวมอย่างเป็นระบบเพื่อจะได้ข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน และสามารถสร้างความรู้ในอีกหลาย ๆ ด้าน เพื่อสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง เช่น องค์ความรู้ด้านการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ข้อมูลทางด้านต้นทุนทางสังคมและการคิดต่อยอดในการจัดกระบวนการจัดการและป้องกันปัญหาในชุมชน เป็นต้น

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทในการเสริมสร้างหรือเป็นศูนย์ประสานงานของชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง โดยกลไกการบริหารจัดการต้องมีที่มาจากผู้นำชุมชน ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับสมาชิกในชุมชน ตลอดจนแกนนำองค์กรหรือกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแก้ไขปัญหาในชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้อาวุโส อดีตผู้นำ เป็นต้น ซึ่งต้องเป็นผู้มีใจทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม พร้อมเรียนรู้ มีความรู้และทุ่มเทการทำงานช่วยเหลือชุมชนอย่างแท้จริง โดยโครงสร้างกรรมการศูนย์ฯ ควรมีความยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนตำแหน่งหรือเพิ่มเติมได้ตามสถานการณ์ เพื่อใช้ในการไกล่เกลี่ยกรณีที่มีความขัดแย้งมีความซับซ้อนในบางพื้นที่ที่เกือบทุกขั้นตอนของการจัดการความขัดแย้งจะมีการทำงานเป็นทีม เช่น ในบางกรณีการไกล่เกลี่ยเป็นทีมช่วยเพิ่มน้ำหนักการไกล่เกลี่ยให้คู่อริเกิดการยอมรับได้มากกว่าการไกล่เกลี่ยคนเดียว และหากความขัดแย้งที่

เกิดขึ้นเกินกำลังที่ชุมชนจะจัดการได้ จะได้มีการประสาน
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมไกล่เกลี่ย

3. ภาครัฐควรเสริมสร้างและสนับสนุนให้เกิดความ
เชื่อมั่นในการจัดการความขัดแย้งของชุมชน โดยสร้าง
แผนงานการทำงานที่สนับสนุนความสามารถของชุมชนใน
การแก้ปัญหา และสร้างเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนา
กระบวนการจัดการความขัดแย้งให้เหมาะสมกับบริบทของ
ตัวเองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่
รัฐที่ทำงานกับชุมชนควรปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และ
วิธีการทำงานให้เข้ากับชุมชน โดยยอมรับกระบวนการ
จัดการความขัดแย้งในแต่ละกรณีที่ไม่มีการกำหนด
รูปแบบที่แน่นอนตายตัว รวมทั้งต้องมีความรู้เกี่ยวกับ
บริบทพื้นที่ เช่น การใช้หลักวัฒนธรรมชุมชนหรือการใช้
หลักศาสนาในการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหา เป็นต้น

References

Claassen, R. (2002). *A Peacemaking Model: A
Biblical Perspective*. Retrieved from [http://www.fresno.edu/pacs/Apeacemaking Model.pdf](http://www.fresno.edu/pacs/Apeacemaking%20Model.pdf)>2002

Khunweechuay, N. (2012). *The Dynamic of Resource
Use at Kuan Kreng Peat Lands* (Research report) .
Bangkok: Office of the Higher Education Commission.

Kreng Subdistrict Administration Organization. (2015).
Basic data. Retrieved from <http://www.kreang.go.th/>

Musor, M. (2006). *Restorative Justice and Conflict
Management in a Muslim Community: A Case study
of Bansalam, Pattani Province*. (Master's thesis) .
Chulalongkorn University, Bangkok.

Parinyasutthinon, U. (2012). *Restorative Justice:
Managing Conflicts to Empower the Justice of Kuan
So Community* (Research report). Songkla: Prince of
Songkla University.

Tothongdee, B. (2012). *Restorative Justice: A Study
Diversion of Domestic Violence Cases*. (Master's thesis).
Dhurakij Pundit University, Bangkok.